

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Volume: 3 Issue: 14 Fall 2010

İDEAL OSMANLI “TÜRK” EVİNİN ANADOLU EVLERİNDEN AYRIŞTIRIMINDA BİÇİMSEL VE BİLİMSEL AÇIKLAMALAR

FORMAL AND SCIENTIFIC EXPLANATIONS FOR THE DIFFERENTIATION OF THE IDEAL OTTOMAN “TURKISH” HOUSE FROM ANATOLIAN HOUSES

Uğur TUZTAŞI*

Özet

Bu makalede geleneksel ev konusunun “Türk evi”, “Osmanlı evi”, “Anadolu evi” gibi etiketlerle incelendiği araştırmalarla ilgili histiyografik analizler yapılacaktır. İdeal Osmanlı “Türk” evi diye nitelenen ev tipinin Anadolu evleri olarak adlandırılan konut tiplerinden farklılaştırılmasıyla ilgili öncelikli soru, evlerin neden böyle adlandırıldığı olabilir. Belli bir karşılık üzerine kurulu olduğu anlaşılan bu farklılaştırma çabasının kökeninde özellikle “Türk evi” nedir?” sorusunun cevabını arayan Akademik metinler olduğu söylenebilir. Esasında “Türk evi”, “Osmanlı evi”, “Anadolu evi” gibi tanımlar, ortak özellikler kadar her türden çeşitliliğe ve farklılığa da sahip olan geleneksel bir konut kültüründe ortak bir ev tipi bulmak için kurgulanmış ideolojik pencereleri de ifade etmektedir. Bu sebeple başlangıcından bugüne kadar geçen zaman içinde konuyla ilgili çeşitli tezler genel olarak “Türk evi”nin tanımı, onun “Anadolulu” unsurlarıyla olan ya ortaklıkları ya da ayrışmaları (coğrafi, tarihsel, kültürel vb) üzerine kurulmuştur. İdeal “Türk evi” tezi “Osmanlı”, “Anadolu” gibi kavramlarını da kapsayan bir üst tanım olarak görülebilse de, içinde barındırdığı özgünlük iddiasıyla Türk olmayan unsurların onun meydana getirici karakteri üzerindeki etkisinin reddedildiğini belirtmek gerekir. Dolayısıyla makalede geleneksel evle ilgili çalışmalarda ideal “Türk” evine yüklenen anlamların somutlaştırılması amacıyla bu yapının farklı özellikler gösteren Anadolu evleriyle olan temel mekansal özellikleri biraz romantik bir şekilde öne çıkarılırken, bu tezi desteklemeyen biçimsel özelliklerin ise iklime ve malzemeye dayalı etkiler gibi pozitif verilerle açıklanması üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Ev Uzmanlığı, İdealleştirme, “Türk evi”.

Abstract

This article tends to analyze historiographically the traditional house research in Turkey where the subject matter has been dealt with under the usual captions of “Turkish House”, “Ottoman House” or “Anatolian House”, sometimes by combining two of those three adjectives. The primary question about the differentiation of the ideal Ottoman “Turkish House” type from the Anatolian house types should be directed toward the origin of such typological titles. It can be said that this attempt to differentiate, which obviously stems from a controversy, has originated from the Academic writings that searched for the answer for “what is the Turkish House?” Essentially, terms like “Turkish House”, “Ottoman House” or “Anatolian House” also explains the ideological windows framed to perceive a traditional housing culture, of which the major and minor aspects seem to create a common type in a large piece of geography, without the exception of widespread alterations and differences. For this reason, from the beginning until today, various theses about the subject have been based on either communalities or discrepancies (geographical, historical, cultural, etc.) between the “Turkish House” and its Anatolian elements. Nevertheless, it can be argued that the major motive of differentiation for the ideal “Turkish House” thesis lays in its claim to have the originative character that keeps it from being restricted to non-Turkish sources. In short, this article concerns with the fact that while the ideal “Turkish House” was made a concrete concept by romantically finding common spatial aspects between various Anatolian house types, the formal differences threatening the thesis was explained by positive data, such as climatological and material conditions.

Key Words: Specialization in Traditional Houses, Idealization, “Turkish House”.

* Dr., Niğde Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, e-mail:ugurtuztasi@gmail.com

*Bu çalışma yazarın “İdealleştirilmişt “Türk Evi”nin Arkeolojisi” başlıklı doktora tezine dayanmaktadır. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Haziran 2009, Tez Danışmanı: Prof.Dr. İlgi Y.Aşkun (Restorasyon Anabilim Dalı).

1.Giriş

Bugün geleneksel ev konusunu işleyen birçok akademik çalışmanın sıklıkla başvurduğu A.Rapoport'un *House Form and Culture* adlı çalışmasında, evin biçimsel ve mekânsal oluşumunda ana belirleyicilerin toplumsal ve kültürel etmenler olduğu, buna karşılık iklim, malzeme, yapım yöntemleri ve teknoloji gibi fiziksel etmenlerin ise sadece değiştiricilikte rol oynadığı ileri sürülmektedir (Rapoport, 1964). Rapoport'un evin oluşumunda değiştiricilik rolü yüklediği iklim ve malzeme konusu, onun araştırmasının çok öncesinde Türk araştırmacılarca - "Türk evi" veya onun yerel/bölgesel ayrışmalarındaki tanımlamalar da - sıklıkla kullanılan biçimsel açıklamalar olmuştur. Bu durum ise, geleneksel mimarilerin buldukları yörenin iklim ve malzeme koşulları ile büyük ölçüde uyumlu olarak biçimlenmiş olmaları görüşü ile yakından ilişkili olmuştur.¹

Türkiye'de geleneksel ev konulu araştırmalarda iklim ve malzeme gibi fiziksel faktörler ortak bir "Türk evi"nin tanımı içerisinde önceleri bir karşıtlık veya ayrışma yerine, çeşitliliği sağlayan tesirler olarak görülmüş, sonraları ise giderek bir karşıtlığın verilerine dönüşmüştür. Bu faktörler evin çeşitliliğini hazırlayan unsurlar olarak beraber veya bağımsız olarak da ele alınmıştır. Bu tutum ise "Türk evi"nin yerelliğinin açıklmaları ve tanımının değişkenliğiyle her zaman ilişkili olmuştur. Geleneksel ev araştırmacılığında etkin bir alanı olan Sedat Hakkı Eldem'in idealleştirilme olgusu açısından sıklıkla başvurulan plân tiplerine dayalı çalışmasında iklim ve malzemenin "Türk evi"ne tesiriyle ilgili açıklamalar yer alır (Eldem, 1954). Ancak konuyu Eldem'in kitabı ve sonrasındaki akademik ortamla ele almak bazı izlerin gözden kaçırılmasına sebep olabilir. Onun için iklim ve malzeme gibi fiziksel verilerin idealleştirilmiş tanımlamalara dönüşümünün iyi etüt edilmesi için Eldem öncesi "Türk evi" araştırmalarını da bu sürece dâhil ederek incelemek daha yararlı olacaktır.

2.Fiziksel Faktörler: İklim ve Malzemeye Dayalı Açıklamalar

2.1. İklim ve Malzeme tesirinin Ortak bir "Türk Evi" Tanımında-İdealleştirilmiş Kavramlarla-Kullanımı

1930'lar öncesi "Türk evi" araştırmacılığının önemli ismi Celal Esad, *Türk Sanatı* kitabında "Türk evi"nin en "olgun" ve "en klâsik" formunun İstanbul ve Bursa'da bulunduğunu belirtir (Celal Esad, 1928:116) Esad, İstanbul ve yakın çevresinin geleneksel ev kültürünü bu alanın dışında kalan örneklerle kıyaslayarak, klâsik "Türk evi"nin geliştiği ve diğer bölgelere "öncülük ettiği" alan olarak tanımlayacaktır. Aslında Esad'ın tanımlamalarıyla başlayacak klâsik "Türk evi"nin vasıfları problemi sonraki araştırmaları fazlasıyla meşgul edecektir. 1920'lerin sonunda Ankara'nın eski evleriyle ilgili yapılan araştırmalarda da bu gayreti rahatlıkla görmekteyiz.

Nureddin İbrahim, "Yeni Ankara'da Eski Türk Evleri" adlı makalesinde yerel farklılıklarına rağmen "Ankara evleri"nin "Türk evi"nin özel numuneleri olduğu inancındadır (Nureddin İbrahim, 1928: 28-32). Gene, Ankara evlerini inceleyen Mimar Arif Hikmet [Koyunoğlu] da yerelliğin farkındadır ki, "özel mimari"nin çeşitliliğini farklı bölgelerin coğrafi şartlarına bağlayacaktır. Koyunoğlu, doğal ve coğrafi şartları Ankara evlerinin "Türk evi"nin özel örnekleri olan İstanbul ve civarı evlerinden farklılığının sebebi olarak gösterse de², "Türk evi" denen nesnenin bütünsel anlamı içerisindeki farklılığı dikkate alış şekliyle dönemindeki çalışmalardan farklı bir noktayı işaret eder.³ Koyunoğlu, "Türk Mimarisi" adlı makalesinde de eski "Türk evleri"nin gelenekler ve iklim gibi şartları dikkate alan unsurla inşa edildiğini belirterek batı ve

¹ Örneğin "Vernacular" kelimesini ilk olarak kullanan Reverend J.L. Petit, Queen Anne'deki en iyi yapıların yerel malzemelerle yapılan ve iklime duyarlı olan vernaküler yapılar olduğunu belirtir. Aktaran: Özkan; Turan; Üstüncök, 1979. Türkiye'de geleneksel ev konusunda yapılan araştırmalarda benzer tanımlamalar ortaya koyan akademisyenlerin görüşleri için bkz. Küçükerman, 1985; Erpi, 1991; Aran, 2000; .Eyüce 2005; Sezgin, 2006; Bektaş, 2007.

² Öyle ki, Koyunoğlu'na göre Ankara Evleri İstanbul ve civarı evleriyle şark vilayetlerimizdeki evler arasında mutavassıt [ara] bir tiptir. Bkz. A. Hikmet Koyunoğlu (1929). "Ankara Evleri", *Türk Yurdu*, S.17-18/211-212, s. 45. Alıntı: Kuruyazıcı, 2008: 379.

³ Aslında Koyunoğlu'nun özel mimarinin çeşitliliğine dair yorumları Türk Sanat tarihinde Sakızlı Ohannes'e kadar götürülebilir. Ohannes, araştırmasında iklim tesirinin en çok damların şeklinde etkili olduğunu ve bunun öneminden bahseder. Farklı iklim bölgelerindeki yapıları anlatırken özellikle çatı örtülerindeki farklılığa değinir. Düz damlı yapı geleneğini sıcak bölgelere, Mut'edil (ılık) bölgelerde ise düz damlı yapılardan yağıştan dolayı vazgeçilerek çatı yapmanın gerekliliğine değinir. Bkz. Sakızlı Ohannes, 1892: 100-130.

doğu illerindeki “Türk evi”nin de bu verilere bağlı olarak farklı tipler gösterdiğini vurgular.⁴ Öte yandan 1920’lerde çıkan bu görüşler S. H.Eldem’in ve daha sonrasında birçok araştırmacının tarihi ve mimari söylemiyle de paraleldir. “Türk evi”nin Anadolu’nun değişik bölgelerinde ortaya çıkabilecek malzeme/mekânsal farklılıkları geleneğin tarih içindeki gelişme evreleri olarak görme fikriyle her zaman aynı sonuca hizmet edecektir. Burada hâkim fikir “Türk evi”nin gerçek temsilcileri olan evlere (İstanbul ve yakın çevresi) doğru evrilmesidir

1930’lu yıllarda “Türk evi”yle ilgili araştırmalarda iklim ve malzemenin belirleyiciliği hususunda ayrıntılı yorumlar yer alır. Ernst Egli, 1936 yılında yazdığı “Das Türkische Wohnhaus” (Türk Evi) adlı makalesinde yalın, otantik, özgün “Türk evi”ni tanımlarken iklime bağlı bir kategorileştirme kullanır. Egli, Sakson bölgesinin Kuzey evleri ve Irak’ın Güney evleriyle “Türk evi”ni kıyaslar. Ona göre, iki uç arasında, ılımlı ve “dostça bir iklimden” beslenen “Türk evi”, içerisini aşırı soğuk ya da güneşten korumak zorunda olan Kuzey ve Güney evlerinin aksine, - Alman modernizminin önemli bir ilkesinde olduğu gibi - dışarıyla ilgili doğrudan bağ kurabilme yetisindedir; öyleyse bu evler yeni Türk şehirlerinin oluşmasında da rehber görevi görmeliydiler (Akcan, 2008: 230). Karl Krause ise *Hause und Klima Baugilde* (1937) adlı eserinde “Türk evi”nin oluşumundaki iklimsel verilere değinir. Krause, Koyunoğlu’nun görüşlerinin tam tersine özellikle kışları soğuk Orta ve Doğu Anadolu’da evlerin soğuğa karşı az korunma ihtiyacıyla yapıldıklarını gözlemlediğini belirtir (Aksoy, 1963: 53).

Öte yandan, 1930’ların sonuna gelindiğinde “Türk evi”nin iklim ve malzemenin tesiriyle bölgelere göre farklılığı hususunda en ayrıntılı analizlere Albert Gabriel’in “Türk evi” adlı makalesinde yer verilmiştir. Gabriel’e göre, çeşitli iklim ve üretim alanlarına sahip Türkiye’de “Türk evi”nin çeşitli şekiller almasında iklim ve malzeme önemli bir faktördür.⁵ Gabriel’in “Türk evi”nin çeşitliliğine değin açıklamaları Koyunluoğlu’nun görüşlerine denk düşmekle beraber, bu tipin bölgelere göre değişebilirliğine dayanan örneklemeleri ise ortaya çıkabilecek kuşku ve sorunları daha o günlerde karşılar niteliktedir.⁶ Gabriel, çeşitli bölgelerde inceleme fırsatı bulduğu evlerdeki farklılığı verdiği örneklerle açıklar.⁷ O, “Türk evi”nde bu tesirleri başka bir çalışmada benzer bir dille şöyle açıklar: “*Türk evi tek başına atalardan gelen kimi gelenekleri iklim koşullarına ve malzeme teminine uyarlamayı bilmiştir.*”⁸ Pierre Pinon, Gabriel’in 20. yüzyılın başlarındaki Fransız beşeri coğrafyasından etkilendiği görüşündedir. Pinon, ayrıca Gabriel’in “*hava koşullarının ve malzemelerin yarattığı etkiler arasındaki karşıtlığın, bir yanda Suriye gibi Yukarı Mezopotamya geleneğine bağlı avlulu ve eyvanlı evler ile diğer yanda Türkiye’nin kuzeybatısındaki ve Balkanlar’daki geleneği yansıtan hayatlı ya da sofalı evler arasındaki karşıtlığı açıklamakta yetersiz kaldığını görmezlikten*” geldiğini belirterek onu böyle bir görüşe “*Türk mimarisine, türdeşliğine ve Orta Asya’dan gelen kökenine yönelik genel bakışının itmiş*” olduğunu belirtir (Pinon, 2006: 159). Pinon’un Gabriel’e getirdiği eleştiriler özellikle 1960’lardan sonra “Osmanlı-Türk evi”ne ait idealleştirilmiş unsurların açıklımlarında Anadolu kavramının ve bölgesel unsurların geleneksel ev araştırmalarına katılımlarıyla çok tartışılacaktır.

⁴ Koyunoğlu, örnek olarak toprak damlı eski Erzurum evleriyle saçaklı İstanbul evlerini kıyaslar. Ona göre; Erzurum evlerinde kalın kapaklı pencerelerle gene kalın toprak tabakalarıyla yapılan toprak damlar ana gayesi soğuktan korunmak olan evlerdeki iklime bağlı oluşmuş yapısal verilerdi. Bkz. A. Hikmet Koyunoğlu (1928). “Türk Mimarisi”, *Türk Yurdu*, S: 4/198, Ankara: 41. Alıntı: Kuruyazıcı, 2008: 303.

⁵ “*Türkiye geniş hududlara malik, mütenevvi iklim ve istihsal muntakalarını ihtiva eden büyük bir memlekettir. Bu itibarla Türk evleri, istihsal ve iklim değişikliklerine tâbi olarak, muhtelif şekiller arzeder.*” Gabriel, 1938: 149.

⁶ Gabriel’in makalesi o döneme kadar fazla dikkate alınmayan bir alanı da gözlemlemesiyle dikkat çeker. Öyle ki, Gabriel’in Marmara bölgesi veya Ankara gibi mekânsal ve malzeme açısından yakın özellikler taşıyan bölgelerdeki evlerden farklılık gösteren Güneydoğu Anadolu bölgesi için yaptığı yorumlar, “Türk evi” tanımını bozmaz, tersine coğrafi alanı genişletir niteliktedir.

⁷ “*Eski (Cilicie) yaylasında inşa edilen ikametgâhlarla Boğaziçi sahillerinde yapılanlar bir olmayacağı gibi, şark vilâyetlerinin dağlık muntakalarındaki evlerle Adalar denizi sahillerindeki evlerde birbirinden bittabi pek farklıdır. Dicle boyunca uzanan kalkerli yayla üzerindeki Karacadağın mermerli ve taşlık arazisinde kâin, faraza Silvan civarında inşa edilen bir evi alalım. Bu muntakada kışlar çok şiddetli yazlar da çok sıcak geçer. Bu itibarla inşa edilecek evin kışın şiddetli souğuna, yazın tahammül fersa sığağına elverişli olması icab eder. Bu muntakada yapılan evlerde, sıcak yaz gecelerinde serinlemek için, geniş daraçalar yapılmıştır. Buna mukabil, kışın şiddetli souğundan fazla müteessir olmamak için pencerelerin adedi aşarî haddine indirilmiştir. Dıvarlar kalın kalkerli bloklardan yapılmıştır. Geniş taraçalarile balkon çıkmaları, mukavim potreller üzerine oturtulmuştur. Bu tip evler, şüphesiz pek eski tradisyonların mahsulü olarak cezri ve ekonomik ihtiyaçlara cevap verecek bir şekilde, malzemesi bizzat bulunduğu araziden tedarik edilerek meydana getirilen mantıkî bir inşa tarzının tezahürüdür.*” Gabriel, 1938: 149.

⁸ Pinon, referans olarak Gabriel’in “Türk Mimarisinin Genel Görünümleri” adlı makalesini verir. Bkz. Pinon, 2006: 159.

Egli ve Gabriel'in dikkat çektikleri geleneksel "Türk evi"nin "iklime ve malzemeye duyarlı" hali, Bruno Taut'un "Türk Evi, Sinan, Ankara" adlı makalesinde "Yeni Türk evi" için kübik mimariden kurtuluş reçetesinde de yerini alacaktır. Taut'un " ... İklim her şeyden önce gözönünde tutulacak ve bu suretle adeta kendiliğinden, eski Türk evinin bazı karakteristik hususiyetlerine dönüşecektir." (Taut, 1938:93) ifadeleriyle "Türk evi", doğal olarak milli ve modern bir mimari olarak idealize edilecektir. Gabriel ve Taut'un 1938 yılında ortaya koyduğu görüşlere 1939 yılında Eldem de katılacaktır. Eldem, "Milli Mimari Meselesi" adlı çalışmasında, millî ve yerli bir mimari stilinin karakteristiklerini memleket işçiliklerine, insanlarına ve toprağına uygunluk olarak açıklar (Eldem, 1939: 220-223). Eldem'e göre memleket toprağına uygunluğun önemli şartlarından biri yapılan binaların inşa edildiği yerin iklim koşullarına uygunluğudur.⁹ Aslında geleneksel "Türk evi"nin taşıdığı yüksek vasıflar yani yöresel iklime ve malzemeye duyarlı olma hali, Eldem'in *Türk Evi Plân Tipleri* kitabında iyice açıklığa kavuşacaktır.¹⁰ Kitabında Gabriel'in görüşlerine yer vermese de, Eldem, "Türk evi"ni tanımlarken ortaya çıkan bölgesel farklılık ve çeşitliliği malzeme ve iklim gibi şartlarla ilişkilendirir ki, bu yorumlar neredeyse Gabriel'in görüşleriyle eşdeğerdir. İki yorum arasındaki farklılık ise Eldem'in - akademyamızda sıklıkla başvuru tanımlarıyla - "Türk evi"nde plânın önemini ve değişmez niteliklerini vurgulaması sayılabilir.¹¹ Öte yandan, Eldem'in ısrarla üzerinde durduğu başka bir vurgu da sofanın şeklinin doğrudan ev tipini tayin etmesidir ki (Eldem, 1954: 16), ona göre "sofasız tip"ten "sofalı tip"e geçişte iklim belirleyici bir etkidir.¹² "Türk evi"nde "sofasız tip" in daha çok güney bölgelerde, iklimin sıcak olduğu yerlerde benimsediğini ve soğuk yerlerde ortaya çıkan güçlükler nedeniyle fazla yaşamadığını belirtir. Eldem'in "sofasız tip" için Güneydoğu Anadolu'dan (Gaziantep, Diyarbakır) seçtiği örneklerde, alt katlarda avlu veya üst katlarda avluyla bağlantılı gezerekler (balkonlar), sofasız evin Eldem'e göre bu bölgelerdeki önemli mekânsal unsurlarıdır (Eldem, 1954: 27). Eldem, ayrıca "dış sofasız tip"ler için açık sofanın bazı yerlerde uzun süreli yaşamını da iklime bağlar. Onun "Türk evi" için ortaya koyduğu başka bir görüşte tasarımın hem kışlık hem yazlık yaşam için çözümler sunması,¹³ aynı ev tipinin çeşitli iklim bölgelerinde uygulanmasına imkân vermiştir.

C.Esad'ın *Türk Sanatı* (1928) kitabı ve A. Gabriel'in "Türk Evi" (1938) adlı makalesinde "Türk evi"nin Anadolu'daki çeşitliliğine/farklılığına dayalı açıklamalar, özellikle 1940'lardan sonra başlayan "Türk evi"nin yerel/bölgesel özelliklerine yönelik araştırmalarda gündemi fazlasıyla meşgul etmiştir. "Türk evi"nin yerelliği hususundaki görüşler Arseven ve Gabriel'de olduğu gibi karşıtlığı bir çeşitleme ifadesi olarak sunmuşlardır. Özellikle Eldem'in yukarıda değinilen çalışmasında (*Türk Evi Plân Tipleri* (1954)) ve gene o dönemlerde İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde önemli kentlerin konut mimarisi hakkında hazırlanan yeterlik çalışmalarında bu etkiler rahatlıkla görülür.

Anadolu'nun önemli şehirlerinde geleneksel ev konusunun işlendiği yeterlik tez çalışmalarını iklim ve malzeme tesirlerine dair getirdikleri yorumları değerlendirmeden önce, o dönemde *Arkitekt* dergisinde yayınlanmış birkaç makaleye de yer vermekte fayda var. Eldem'in "Milli Mimari Semineri" programıyla Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yöresel evlerin rölevelerini yaparak inceleme fırsatını yakalayan meslektaşları ve öğrencileri olmuştur. Onun öğrencilerinden Halit Uluç, Antalya ve Burdur civarında yaptığı röleveleri ve evlerin özellikleriyle ilgili tespitlerini *Arkitekt* dergisinde yayınlamıştır. Uluç, "Güney Anadolu'da Sivil Mimari Etüdüleri" adıyla yayınladığı araştırmasında ev plânlamasında yaz ve kış ayırımının dolayısıyla iklimin büyük tesiri olduğunu belirtir. Bucak evlerini incelediği bölümde açık sofasız evlerin

⁹ "Yapılan binalarda tatbik edilen üslûb ve mimari şekillerin, binanın inşa edildiği yerin iklim şeraitine uygun olması lâzımdır. Bu itibarla çok yağışlı bir yerde kâfi derecede meyilli çatılar yapmak, fazla güneşli yerlerde saçaklar ve hususî diğer tertibat ile lâzım olan muhafazayı temin etmek lâzımdır. Bu muhtelif yapı tarzları ise mimari ve üslûbu üzerine tesiri olan unsurlardır..." Eldem, 1939: 223.

¹⁰ Eldem'in *Türk Evi Plân Tipleri* kitabının öncesinde "Türk evi"nin geleneksel özelliklerini ağırlıklı olarak ele alan çalışmalar için bkz. Sedat Hakkı, 1933; Eldem, 1944a; 1944b; Eldem, 1948.

¹¹ "Türk evi 5.y.y içinde büyük gelişmeler yaşamış ve yayılıp kök saldıği iklim, tabiat ve folklor bakımından birbirinden farklı ve uzak memleketlerde belirli tipler oluşturmuştur. Bu farklar, mahalli malzeme ve iklim şartlarına uymak gerekliliğinden ve farklı bölgelerin yerli geleneklerinin benimsenmesinden kaynaklanmıştır. Fakat bütün bu ev tiplerine özgü bazı karakteristikler vardır ki bunlar sürekli her yerde karşımıza çıkmaktadır. Bunların başında da evin plânı önde gelmektedir." Eldem, 1954: 12.

¹² Aslında Eldem, bu yorumunu *Türk Evi Plan Tipleri* (1954) adlı kitabından önce yazmış olduğu başka bir makalede de kullanır. O, İstanbul ve yakın çevresine has özel bir tip olan merkezi sofa'nın oluşumundaki etkenlerin arasında iklim ve malzemenin tesirine değinir. "... Anadolunun ve Trakyanın muhtelif yerlerinde, iklime ve malzemeye uygun stiller ve yapı tarzları çıktığı gibi İstanbul muntakası da kendine mahsus bir stil çıkarmıştır. Bu stil merkezî sofa şeklini tekemmül ettirmiştir". Eldem, 1944b: 106.

¹³ Eldem, "17 nci ve 18 inci Asırlarda Türk Odası" (1944a) adlı makalesinde, yaz ve kış odalarının mekânsal özellikleri üzerinde durur. Bkz. Eldem, 1944a: 12. Eldem'in mekânsal ayırma dair görüşleri, sonraki araştırmacılar için önemli bir referans olmuştur. Öte yandan, Eldem'in öncesinde Rifat Üçler'in (1942) çalışmasında da yaz ve kış odaları ile ilgili bilgiler yer alır. Bkz. Üçler, 1942: 10.

özellikle iklim ihtiyacını karşılayan plânlamanın gerekliliği olduğunu vurgular. Çeltikçi evleriyle ilgili bölümün değerlendirmesinde ise iklime ve yöresel unsurlara duyarlı çok basit bir plân ile inşa edilmiş evlerin ilham kaynağı olarak, ufak tefek farklılıklarla güney bölgelerinde aynen uygulanabileceğini belirtir (Uluç, 1946: 264). Y.Mimar Harbi Hotan'da aynı dergide bir yıl sonra yayınlanan "Erzurum Evleri" adlı makalesinde, iklimden kaynaklanan sebeplerle doğu illerindeki evlerin plânlamasının farklılık gösterdiğini, ayrıca iklimin malzemeyi de etkilediğini vurgular (Hotan, 1947: 27-30). Onun makalesinde "Türk evi" ifadesine herhangi bir bölümde atıfta bulunulmaz. Zaten yazar "iklim hususiyeti, hararetin düşük olması gerek plân, gerek malzeme ile diğer bölgelerdeki evlerden çok farklı bir karakter arzeder" sözleriyle böyle bir yakınlık kurma eğiliminde değildir. Ama sonuç kısmında bu evlerin "İklim hususiyetlerini ve mahallî geleneklerden uzaklaşmaksızın mevcut inşa malzemesi ve imkânlardan istifade ederek" Erzurum'a has yeni bir ev tipi yaratabileceği görüşü, Uluç gibi Hotan'ın da milli ve geleneksel olan ile modern olan arasında doğal bir bağ kurmaya çalıştığını gösterir. Gene Arkeolog Mahmut Akok'un *Arkitekt* dergisinde yayınlanan makalelerinde¹⁴ iklim konusuna ilişkin yorumlar bulunur. Akok, "Trabzon Eski Evleri" adlı makalesinde şehirde mevcut olan eski evleri iklim ve mahalli malzemeye uygunluk bakımından yeni yapılan evlerden daha sağlıklı bulur (Akok, 1951: 103). Akok, aynı dergide yayınlanan, Çankırı'nın eski evlerini incelemiş olduğu başka bir makalesinde, evlerin kuzeye bakan cephelerinin kapatıldığını, esas cephelerinin ise manzaradan faydalanmak üzere geniş avlularla güneye açıldığını ve böylelikle "açık sofalı ev tiplerinin" meydana geldiğini belirtir (Akok, 1953: 143).

Şu ana kadar incelediğimiz çalışmalarda iklim ve malzeme gibi fiziksel tesirlere ilişkin bir takım saptamalar yer alsa da, "Türk evi"nin biçimlenmesinde belirleyici olan meselelere ilişkin daha detaylı açıklamalara, 1940-60 yılları arasında İTÜ'nde hazırlanan ve "Türk evi" konusunda akademik çalışmaları uzunca süre şekillendiren yeterli tezlerinde rastlarız. Bu çalışmalarının ilki olan *Bursa Evleri* adlı tezinde Leman Tomsu, Anadolu'daki Türk evlerinin plân veya karakter bakımından farklılıklar gösterdiğini, bu farklılıkların ise iklim, malzeme ayrılığı ve mahalli geleneklerin muhafazasından kaynaklandığını belirtir. Tomsu, ayrıca bu tesirlerin Anadolu evlerinin şekil ve inşa tekniğini de etkilediği görüşündedir. Tomsu'nun bu yapısal farklılıkları dikkate alarak yaptığı sınıflamasında dördüncü grupta yer verdiği kargir evleri, "Türk evi"nin ahşap karkas veya ahşap kaplamalı evleriyle ortak bir tanımlama içerisinde ele alma gayretinde zorlandığı gözden kaçmaz. Tomsu, kargir evlerin genelde üzerlerinin düz damla veya kiremitle örtüldüğü örnekleri daha çok Anadolu'nun Konya, Kayseri gibi şehirlerinde rastlanıldığını vurgular ve "Türk evi"nin Anadolu evleri grubuna dâhil ettiği bu evler için Kapadokya bölgesinden bir örnek verir. Ancak Tomsu'nun örneklediği düz damlı ve kalkan duvarlı yapılar, onun "Türk evi"ni betimlerken keskin ifadelerde kullandığı "Hiçbir ev sokağa doğru kalkan duvarını ihtiva etmez." (Tomsu, 1950: 17) görüşleriyle açıkçası çelişir. Tomsu'nun iklim faktörünün tesiri olarak ortaya koyduğu bu ideal tanımlama¹⁵, yani "Türk evi"nin saçaklı ve kiremit örtülü olması, resmini verdiği örnekle örtüşmeyecektir. Ancak onun çalışması temelde Bursa evlerini etüt ettiği için bu evlerin hangi nedenlerle "Türk evi" olacağı/olamayacağı tartışmasına girmez. O, bu konudan emindir, çünkü bu evler C.Esad, A.Gabriel gibi araştırmacılarca çok öncesinden "Anadolu evi" olarak, "Türk evi"nin alt grubu olarak tanımlanmıştır. Tomsu, çalışmasında öncül bir yaklaşımla aylara göre Bursa şehrinde görülen ortalama sıcaklık değerlerini vererek, ılımlı iklimde olduğunu söylediği Bursa'da, sofalarının tamamıyla açık yapılmasının nedenini bu iklimsel verilere bağlar.¹⁶

Ruhi Kafesçioğlu ve Gazanfer Beken gibi mimarların Anadolu'da yöresel ev kültürünü malzemeye bağlı olarak ele alan çalışmaları ise sonraki akademik çalışmalar için öncü çalışmalar olmuşlardır (Kafesçioğlu, 1949; Beken, 1949). Hem Kafesçioğlu, hem de Beken çalışmalarında Anadolu'nun farklı

¹⁴ Şunu belirtmek gerekir ki, Akok'un tutumu aynı dönemlerde mimarların "Türk evi" araştırmalarındaki idealleştirme güzergâhına pek denk düşmez. Kısacası Akok, "Türk evi"nin milli/ulusal mimarlık için taşıdığı önemi pek vurgulamamakla beraber, "Türk evi" gibi bütünsel anlamını da yadsımaz, ancak yöresel terminolojilerin kullanılışı ve kendine has rölövelerle yerelliği fazlasıyla sorgulayan bir tarafı vardır.

¹⁵ Tomsu'nun ideal öngörüsü ile bu ayırım şöyledir: "Türk evlerinde kiremitli damlar az meyilli olup örtülü olup Osmanlı kiremitleri ile örtülmüşlerdir. Güneş ve yağmurdan koruyacak şekilde geniş ve tezyinatlı saçaklar bu damalara hususi bir karakter verir. Çatının teşkilinde sokağa muvazi (paralel) bir mahya elde edilmesi esası tutulmuştur." Tomsu, 1950: 17.

¹⁶ "En asgarî sihnetin Kânunusanide -2 ve azan'nin +7.8 vasatı olarak bu ayda +2.9 olduğu görülür ki bu mutedil iklim Bursa evlerinin sofalarının tamamen açık olarak yapılması imkânını vermiştir. Kışın soğuk aylarında bahçeye karşı açık tarafına perdeler gerilerek soğuk rüzgârlardan korunulur." Tomsu, 1950: 29. Tomsu'nun sofaların tamamen açık olarak yapılmasını Bursa'nın mutedil (ılımlı) iklimine bağlaması sonrasında Bursa'da sofalarla ilgili araştırma yapacak Eldem tarafından da tekrarlanır. Eldem'e göre: "Bursanın nisbeten mutedil olan iklimi, sofaların 19. yüzyıl başlarına kadar camsız bırakılmalarına sebep olmuştur." Eldem, 1964: 3.

coğrafi bölgelere ayrılmasının evlerin plân ve yapısal düzenlemeleri üzerinde tesir ettiği dolayısıyla her bölgede farklı tipler ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca iki yazarın da malzemeye bağlı olarak yaptıkları sınıflamaları gene sonraki çalışmaları fazlasıyla etkilemiştir. Öte yandan, Tomsu'nun tezinden sonra bir şehir özelinde yapılan ikinci tez çalışması olan Eyüp Kömürcüoğlu'nun *Ankara Evleri* (1950) adlı tezinde "Türk evi"ni ve ona tesir eden etkenler Tomsu gibi tariflenecektir.¹⁷ Kömürcüoğlu'nun da "Türk evi"nin en olgun ve klâsik formlarının İstanbul'da bulunduğu savında C.Esad'ın ve A.Gabriel'in görüşlerinin etkinliği aşîkârdır.¹⁸ Kömürcüoğlu, İstanbul'un özelliğini kabul etse de, Ankara evlerinin de Bursa, Edirne ve İstanbul'da olduğu gibi Türk karakterini ve ruhunu yansıtan vasıflara sahip olduğunu, daha önce değindiğimiz N.İbrahim, A.Hikmet gibi araştırmacılara benzer bir tutumla- dile getirecektir.¹⁹ Yazarın dört bölümden oluşan çalışmasında üçüncü bölüm "Ankara Evlerinin Teknik ve Mimarisine" ayrılmıştır. Bu bölümde "muhit, topoğrafya, iklim ve güneş istikametlerinin tesiri" ilk başta incelenmiş olup, burada evlerin arsaya yerleşmesinde manzara, güneş vaziyetinin birinci derece rol oynadığını belirtilir. Kömürcüoğlu, devamında Ankara evlerinin teknik ve mimarisine iklimin tesirini şöyle yorumlar: Ankara evlerinin karakteristik geniş saçaklarının, duvarları kışın yağmurdan, yazın fazla sıcaktan sakladığını, ayrıca iklimi sert olan Ankara'da evlerde kışlık ve yazlık mekânsal ayrımlara gidildiğini, kışlık odaların alt ve asma katlarda, yazlık odaların ise üst katta olduklarını belirtir.²⁰ Kömürcüoğlu "Tip itibarıyla Türk evleri"ni incelediği bölümde "A Tipi"ndeki açık sofalı örneklerin kışın sert olduğu yerlerde camekânlarla kapatıldığı veya mahfuz (saklı) bir şekle sokulduğunu belirtir (Kömürcüoğlu, 1950: 18). Bu plân taksimatlarında özellikle sofanın konumunun ışık ve hava gibi unsurlardan dolayı değiştiğini vurgular (Sofanın çıkması vb).

Celile Berk'in *Konya Evleri* (1951) adlı çalışmasındaki tutum, Tomsu ve Kömürcüoğlu'nun çalışmalarından pek farklı değildir. Berk'e göre; "Türk evi" iklim, malzeme gibi bakımlardan bölgelere ve tiplere ayrıldığında, Konya evinin belli başlı ayrı bir grup teşkil edeceğini ve onun için bu evlerin "Türk evi" konusunda önemli bir rolünün olacağından söz eder (Berk, 1951: 5). Berk'in çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Konya şehrinin tarihi, coğrafi durumu, jeolojik yapısı, iklim özelliklerine değinildikten sonra, ikinci bölümde Konya evlerinin plân özellikleri, yapı malzemesi, yapı tekniği ve evin bölümleri anlatılır. Berk'in çalışmasının içeriğinde geleneksel ev araştırmacılığı konusunda ortaya koyduğu program kendisinden sonraki çalışmaları etkilemiştir.²¹ Ancak Berk'in "iklim ve tesirleri" bölümünde Tomsu'nun çalışmasının etkileri fazlasıyla görülür. Berk'in çalışmasında İstatistik Genel Müdürlüğü'nden elde edinilen yaz-kış mevsimleri arasındaki sıcaklık farkları verilerek, ayrıca rüzgârlar ve mevsimlere göre yağışlar hakkında açıklamalar da yapılır (Berk, 1951: 11), ama bu iklim verilerinin (kışları soğuk, yazları kuru sıcak) evlerin yapılanmasını nasıl etkilediğini içeren değerlendirmeler yer almaz. Berk, plân tiplerine göre Mabeynli olarak sınıfladığı evlerin hayatlı evlerin soğuğa karşı tedbir alınmış şekli olduğunu, iklimsel kaygılarla hayatlı evlerden sofalı evlere geçişin ise mabeynli evlerle sağlandığını iddia eder (Berk, 1951: 47-

¹⁷ "Harap ta olsa bu asırlardan kalan Bursa, Kütahya, Ankara ve İstanbul evleri bize eski Türk evleri hakkında kâfi fikir verebilirler. Bu ve buna mümasil vilâyet ve şehirlerdeki Türk evleri ufak tefek iklim ve muhit farkları göstermelerine rağmen hepsinde müşterek bir Türk karakteri vardır. Bunların en mükâmil ve klâsiklerini İstanbul'da buluruz." Kömürcüoğlu, 1950: 22.

¹⁸ Kömürcüoğlu, "Türk evi"nin en "olgun" (mükâmil) ve "en klâsik" formunun İstanbul ve Bursa'da bulunduğu ifadesine referans olarak C.Esad'ın *Türk Sanatı* (1928) çalışmasını gösterir. Bkz. Kömürcüoğlu, 1950: 22. Arseven'den sonra Gabriel'in "Türk evi" makalesinde konuyla ilgili görüşleri şöyledir: "İstanbul şehri yalnız Türkiye için değil, bütün şark için mimari alemde numunedir. Osmanlı İmparatorluğundaki tiplerin memleketlere İstanbul üzerinden sırayet ettiğini, bununla beraber... İstanbul'daki ev inşaatı asırlarca Anadolu şehirlerine mahsus inşa tarzlarından müphem olmuştur." Gabriel, 1938: 150-151. Öte yandan, "İstanbul şehrinin numuneliği" konusuyla ilgili olarak Eldem'in yorumları da Arseven ve Gabriel'inkiyle benzerlik gösterir. Eldem, 1954: 11.

¹⁹ Kömürcüoğlu'na göre; "Türk sanatkarı Ankarada olduğu gibi, Bursa, Edirne, İstanbulda, vatanın her köşesinde asrının hayat şartlarına uygun tipi yaratmış veya başka bir tâbirle sürüp gelen yapı tradisyonunu her devrin hayat şartlarına uydurarak şekillendirmesini bilmiştir. Bunu, eski Türk evlerini eski Türk hayatı ile karşılaştırmakla pek kolay anlıyoruz. Türk karakterini bu evlerin içinde okuyabiliyoruz. Mimarisinde ve tezyinatında Türk zevkini sezmekte güçlük çekmiyoruz. Şu halde bu yapıların hepsinde bir ruh var: Türk ruhu. Bu ruhu ve zamanın her bir kıymetini, âdeta onda görüyoruz." Kömürcüoğlu, 1950: 109.

²⁰ Kömürcüoğlu'nun yazlık ve kışlık odaların mekânsal ayrımıyla ilgili tespitleri Eldem'in konuyla ilgili görüşlerine yakındır. Bkz. Eldem, 1944a: 12.

²¹ Berk'in tez programı bugün dahi geleneksel ev konusunun bir şehir özelinde incelendiği çoğu tezde yakın yöntemlerle işlerliğini sürdürür. Çalışmalarda genellikle giriş veya ilk bölümlerde inceleme alanı ile ilgili tanıtımlarda tarihi ve fiziksel veriler "Şehrin Tarihçesi" başlığıyla incelenir. Devamında, geleneksel evlerin özellikleriyle (plân, yapısal, vb) ilgili bilgiler verilerek sonrasında evler kataloglarla veya tekil olarak örneklenir. Tezlerde geleneksel evlerin mekânsal veya yapısal oluşumlara tesirleri çözmek amacıyla diyakronik (art- zamanlı) olarak incelenen bu veriler çoğunlukla geleneksel ev'in oluşumuyla ilgili tarihsel ve fiziksel koşulları ilişkilendirmekte zorlanırlar.

48). Berk, ayrıca yazı ve kışı şiddetli olan Konya'da evlerin yazlık ve kışık olarak ikiye ayrıldığını, iki katlı evlerde yazın evin üst katında kışında alt katında oturulduğunu belirtir (Berk, 1951: 133).

Lâmi Eser'in *Kütahya Evleri* (1955) adlı çalışmasında da "Türk evi"nin kurgulanışıyla ilgili değerlendirmeler, Tomsu, Kömürcüoğlu, Berk'in çalışmalarında olduğu gibi idealleştirilmiş bir tanımla sunulur. Eser'e göre; "*Kütahya halkının öz ruhunu ve karakterini taşıyan, hayatlarını içinde geçirdikleri bu evler memleketin örf ve adetlerinden, malzeme ve ikliminden, etraftaki tesirlerden, kısaca hayatından doğmuşlardır. Eski evler bir topluluğun hayatını aksettirdiğinden, istikbaldeki evlerin muvaffak olabilmeleri için o topluluğa, o zamana yararlı şekilde olmaları ve aynı zamanda mahalli havayı da taşımaları lazımdır.*" (Eser, 1955: 97) Eser, çalışmasının ilk bölümünde "Evin yapısına tesir eden genel faktörleri" altı grupta inceler.²² Eser, coğrafi durum başlığıyla incelediği bölümde öncelikli olarak kastedilen şeyin iklim olduğunu belirtir. Daha sonra iklimin tanımına ve bileşenlerine değinen Eser'e göre, bu bileşenler (ısı, ışık, nem gibi) yapılacak binanın inşaat ve mimarisine ve kullanılacak malzemeye tesir eden önemli bir faktördür. Eser, devamında iklim şartlarına göre çeşitlilik gösteren yapılara örnek olarak Anadolu'da aynı kültür ve malzemeye göre biçimlenmiş ancak farklı tipteki geleneksel evleri gösterir. Onun iklim konusunda üzerinde durduğu bir mesele de yön meselesidir. Eser, güneşe ve hâkim rüzgâra göre evin yönünün değiştiğini vurgular. Ona göre, soğuk memleketlerde rüzgârın içeri girmemesi ne kadar önemli ise, diğer taraftan güneşin eve girmesi de aynı öneme sahiptir ki buna karşın sıcak memleketlerde de tam tersi söz konusudur. Bu iklimsel verilere göre düzenlenmiş plânlama anlayışı ise yaşama standardının önemli bir ölçüsü olmuştur. Kısacası Eser'e göre, evlerin değişik şekilde yapılmasına tesir eden faktörlerin arasında yer alan iklim konusu ortak bir "Türk evi" anlayışının verilerini değiştirmeye yetmeyecektir. O, bunun kanıtı olarak, "...*Birbirinden yüzlerce kilometre mesafede ve faklı şartlar altında inşa edilmiş evlerde bile plânın ana hatları bakımından daima aynı olduğu göze çarpar...*" (Eser, 1955: 98) ifadeleriyle adeta S.H.Eldem'in düşüncelerini tekrarlayarak plân meselesine dikkat çekecektir.

Yukarıda değinilen dört tez çalışmasının (Bursa, Ankara, Konya, Kütahya evleri) ortak bir "Türk evi" tanımlaması girişimlerini değerlendiren Ceren Sarıalioğlu, bu tezlerdeki tutum için şu ifadeleri kullanır:

"*Görülebileceği üzere mevcut bir bölge özelindeki araştırmalarda bölgenin daha öncesinde genel kabul görmüş "Türk evi" gibi bir üst başlık içerisinde bölgenin geleneksel konutunu oluşturan veya oluşturduğu düşünülen evleri yöresel malzeme ve iklim koşullarına, yerel geleneklere, yaşama biçim ve alışkanlıklarına uygun olarak Osmanlı Devleti sınırları içinde gelişen yaygın Türk evi tipinin bir çeşitlemesi olarak sunulur.*"²³

Ancak Sarıalioğlu'nun eleştirilerinin haklılığı olsa da, - yapıldıkları dönemin şartları da dikkate alındığında - bu tezler, yerelliğin yeterince çözümlenmesinin bütünsel anlama sağlayacağı katkılarla ilgilendirir. Ayrıca "Türk evi"nin özel ürünleri olarak tanıtılan geleneksel evlere gerekli ilgiyi çekme gayretindedirler. Bu yönüyle geleneksel ev konusundaki ilk akademik (doçentlik- yeterlik) tezlerdir. Tezlerdeki ağırlıklı görüş, geleneksel evdeki ruh ve karakterin yeni mimari/ev için kullanılmasıdır. Başka bir deyişle bu evlerin korunması ile ilgili özel bir amaç veya sonuç/yöntem içermezler. Araştırmacılar Türk yaşamını, örfünü, kısacası taşıdığı milli karakterler ile bu evleri mimari miras olarak görür ama bu miras fikri hem yapılan tanımlar da, hem de sınıflama düşüncelerinde "Türk evi" denen nesneye ait idealleştirilmiş unsurlar içerir.²⁴ Bu yeterlik tezlerinden iki tez çalışması ise kargir ağırlıklı konutların bulunduğu bölgeleri etüt etmesiyle dikkat çeker ki, bu tezler, Necibe Çakıroğlu'nun *Kayseri Evleri* (1952) ve Doğan Erginbaş'ın *Diyarbakır Evleri* (1954) adlı çalışmalarıdır. Yazarlar, diğer dört tez çalışmasında olduğu gibi "Türk evi" tanımı yapma gayretinde değillerdir. Çünkü onların çalışma bölgelerinde öncesinde tanımlanmış "Türk

²² Eser, dünyanın neresinde olursa olsun, evlerin yapısına tesir eden bazı faktörler olduğunu, bunların ise şu şekilde gruplanabileceğini belirtir. Ona göre bunlar; 1. Coğrafi durum; 2. Malzeme; 3. Din; 4. Gelenek; 5. Muhit; 6. Kültür ve sosyal hayat'tır. Bkz. Eser, 1955: 8.

²³ Sarıalioğlu, çalışmasının devamında; Türk ev tipinin çeşitlemeleriyle ortaya çıkan durumu bir özü ("Türk evi") muhafazası olarak değerlendirir. Ona göre; "... *Burada sözü edilen ya da edilmeyen bütün "Türk Evi" anlatılarının yöntemi budur. Sayısız 'yerelliğin' inkarı, çeşitliliğin/ çoğulluğun inkarı ya da mevcut "çoğul" luktan "tekil" lik çıkarma kaygısıdır bu.*" Sarıalioğlu, 2006: 57.

²⁴ 1910'lu yıllarından itibaren gündeme taşınan "Türk evi" fikrine ait idealleştirilmiş bir "Türk evi" tanımı, 1940 ve 1960 yılları arasında yapılan tez çalışmaları ve o dönemde Eldem'in çalışmalarıyla şekillenmiştir denebilir.

evi”nin klâsik unsurlarını ihtiva eden ahşap ağırlıklı, saçaklı evlere pek rastlanmaz ama gene de bu evler yazarlara göre “Türk evi”nin temel vasıflarını taşırlar.²⁵

Çakıroğlu, çalışmasının önsözünde evlere tesir eden dış kuvvetleri, cemiyet, coğrafi vaziyet, iklim, malzeme ve konstrüksiyon olarak verir. Çalışmasının ilk bölümü bu etkilere, sonraki bölüm ise şehir evleri ve bağ evleri olarak iki gruba ayrılan evlerin örneklerle incelenmesine, son bölümü ise konstrüktif detaylara ayrılmıştır. Yazarın iklim başlığıyla incelediği bölümde konuya yaklaşımı Kömürcüoğlu’nun, Berk’in çalışmalarıyla benzerdir. Kayseri için ortalama sıcaklık değerleri verilerek yağış miktarları ve ona tesir eden etkenler irdelenir (Çakıroğlu, 1952: 11). Yazar, malzeme başlığıyla incelediği bölümde ise evlerin yapımında kullanılan malzemelerle ilgili bilgiler verir. Kayseri evlerinin yapımında ağırlıklı olarak taş kullanıldığını belirten Çakıroğlu, ayrıntılı olarak üzerinde durduğu çevrenin jeolojik yapısının taşın teminini, dolayısıyla kullanımını etkilediğini belirtir (Çakıroğlu, 1952: 14-15).

Erginbaş’ın çalışmasında ise Diyarbakır şehri ile ilgili genel bilgilerin olduğu bölüm Kömürcüoğlu, Berk’in ve Çakıroğlu’nun tezlerindeki gibi ele alınır. Ayrıca genel bilgiler içerisinde iklim başlığıyla incelenen bölümde diğer tezlerdeki gibi Diyarbakır şehri için ortalama sıcaklık değerlerinin verilmesini ise artık idealleştirilen bir tutumun yerleşmesi olarak görebiliriz. Erginbaş, “Diyarbakır Evlerinin Teşekkülünde Müessir Olan Başlıca Amiller” başlığıyla incelediği bölümde ise Diyarbakır’da iklimin hâkim unsuru olan bunaltıcı sıcakların evlerin plânlamasında en önemli etken olduğunu ve evlerde bu iklimsel veriler dikkate alınarak yazlık-kışık-mevsimlik ayrımlarına gidildiğini, ayrıca evin esas kısmının ise yazlık kısımlardan oluştuğunu belirtir (Erginbaş, 1954: 12-13). Ayrıca yazlıklardaki eyvanların genellikle şimale (kuzeye) baktığını böylelikle yazın güneş almayan serin bir yer temin edildiğini, kışık kısımların cenuba (güneye) baktığını ve bol pencereli olduklarını, mevsimlik bölümlerin ise şarka (doğu) ve garba (batıya) baktığını açıklar (Erginbaş, 1954: 27). Öte yandan Erginbaş, evlerin damları, saçakları, duvarları, döşemeleri, tavanlarının yapısal sistemleriyle gene kullanılan malzemelerle ilgili detaylı bilgileri ise detaylar ve malzemeler başlığıyla ele alır (Erginbaş, 1954: 29-32).

Yukarıda değerlendirdiğimiz tezlerin hemen sonrasında hazırlanan Mesut Evren’in tez çalışması ise “Türk evi”nin önemli yapısal unsurlarından sayılabilecek çıkmaları ele alır. Evren, çıkmaların yapılma sebepleri arasında oturma yerlerine önem verilmesi, yer kazanmak, manzaraya açılmak gibi sebeplerle beraber iklimsel nedenlerin önemini de vurgular. Ona göre ışık ve serinlemek amacı çıkmaların yapılmasında önemli bir etkidir. Bununla beraber genelde giriş üzerlerine gelen çıkmaların girişleri yağmur ve güneşten korumak için yapıldığını belirtir (Evren, 1959: 6-7). Evren, ayrıca çıkma tiplerini yapısal özelliklerine, malzemelerine ve mimarisine göre sınıflandırır.²⁶

2.3. İdealleştirilen “Türk Evi” Kavramının Açılımları ve Ortaya Çıkan Karşıtlıklarda İklim ve Malzemeye Bağlı Açıklamalar

Şimdiye kadar iklim ve malzeme gibi belirleyicilerin ortak bir “Türk evi” tanımı ve gene belirli bir sınıflama düşüncesindeki işlevine yukarıda değinildi. Bu araştırmalar “Türk evi”ni sınırlı bir alan üzerinde (özellikle Marmara bölgesi ve Ankara, Konya vb. gibi önemli şehirler) etüt ederken, 1960’lardan sonra - artan akademik ilgiyle beraber - geleneksel ev konusu, daha farklı bölgelerdeki örneklerle değerlendirilmiştir. Böylelikle “Türk evi”ne ait o döneme kadar ulaşmış geleneksel içerik yeniden sorgulanmaya veya anlaşılmaya çalışılmıştır. Anadolu’da var olan geleneksel ev kültürüne ait yerel terminolojiler ve kavramlar “Türk evi” ifadesi içerisinde yerini aramış, bulunamaması durumunda ise karşıtlıklar veya ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle “Türk evi” ve Anadolu “Türk” evleri gibi tanımlamalarda artık iklim, malzeme gibi biçimsel açıklamaların bir karşıtlık ifadesine dönüştüğünü rahatlıkla görürüz. 1960’lı yılların hemen başında bu karşıtlığı bulabileceğimiz ilk çalışmalar, Erdem Aksoy’un *Mimarlık ve Sanat* dergisinde yayınlanan

²⁵ Örneğin Erginbaş, *Diyarbakır Evleri* (1954) adlı çalışmasında bu vasıfları şöyle açıklar: “ *Diyarbakır evlerinde hakim olan mimari tarz, İslâm Türk kültür ve sanatlarının mahallî şartlarla mezcedilmesinden doğan karakteristik ve mahallî bir tarzdır.... Şüphesiz dirki bu evlerin mimarilerinde yabancı tesirler görülebilir. Ancak bu tesirler, mahallî şartlarla mezcedilerek Türke has bir şekilde ifadelenir. neticesindedir ki Diyarbakır Türk evleri tipi teşekkül etmiştir.*” Erginbaş, 1954: 28.

²⁶ Evren, çalışmasında çıkma tiplerini üç grupta inceler. Bunlar; binadaki durumlarına, istikametlerine ve formlarına göre. Evren ayrıca “Türk evi” ve “Anadolu evi” olarak sınıfladığı evlerdeki çıkma kullanımlarındaki farklılığa değinir. Bkz. Evren, 1959: 7.

makaleleridir. Aksoy, 1962 yılında yayınladığı “Türk evi- Anadolu evi” adlı makalesinde Anadolu’da “Osmanlı evi”ni şekillendiren verileri hem Türklerin göçebelik izlerine, hem de İslâm öncesi Anadolu’sunun (Mezopotamya, Hitit, Antik Yunan ve Bizans) kültürlerinin yoğunlaştığı bir ortama bağlayarak, ilk defa “Türk evi”nin köken sorununa dikkat çekecektir (Aksoy, 1962: 216-217). Gene Aksoy, aynı dergide yayınlanan başka bir makalesiyle “Türk evi”ni farklı iklim bölgelerine göre sınıflayan ilk araştırmacı olmuştur.²⁷ Aksoy, Türk mimarisinde “Orta mekânın kuruluş prensibini” incelediği çalışmasının giriş bölümünde, Türkiye’nin temelde yedi coğrafi iklim bölgesinde olduğunu, ancak ortak ve benzer veriler nedeniyle pratik olarak üç iklim bölgesine indirgenebileceğinden bahseder.²⁸ “Anadolunun iklimsel bölgeleri ve bu bölgelerin kültür ve sanat faaliyetleri üzerine tesirleri” başlığıyla incelediği bölümde üç iklim bölgesini 1. Akdeniz bölgesi: Güney Anadolu ve Ege bölgesi, 2. Mutedil (ılımlı) bölge: Marmara ve Kuzey Anadolu bölgeleri, 3. Kıta iklimi bölgesi: Anadolu platoları olarak sınıflar. Aksoy’a göre, üç ana iklim bölgesinin verileri üç türlü biçem düzeni ortaya çıkarmaktadır. Bu biçem düzeninde yapılar taş, ahşap ve kerpiç olarak sınıflanmış, bölgelere göre dağılımı ise şöyle yapılmıştır. Taş güneydoğuda, kerpiç yüksek iç platolarda, ahşap ise Marmara ve Ege bölgelerinde yer almakta masif ahşap yapılara ise Kuzey Anadolu ve iç platonun bol ormanlara sahip kuzey batı uçlarında rastlanıldığı belirtilir.²⁹ Aksoy, çalışmasında üç iklim bölgesine indirmediği bölgelerdeki evlerde iklimin tesiri üzerinde detaylıca durur. Aksoy’un “Anadolu’daki ev kültürünü iklim ve malzeme gibi fiziksel nedenlere dayalı yapım özelliklerinin yapı tasarımı üzerindeki etkileyciliğini hesaba katan sınıflaması” (Arel, 1982: 30) sonraki araştırmalarda yapılan sınıflamalarda etkisini fazlasıyla gösterecektir.³⁰ Aksoy’un “Türk evi”nde hem köken sorunu, hem de iklimin belirleyiciliği hususundaki değerlendirmelerinin ilk akademik takipçisi Önder Küçükerman olmuştur.³¹

Küçükerman, Aksoy gibi “Türk evi”nin kökeninin “göçebe” Türk gelenekleriyle ilişkili olduğunu savunarak Anadolu “Türk evi”nde oba düzeninin temel öge olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Küçükerman’ın çalışmasında iklim ve malzeme konusuna ilişkin saptamalarda Eldem ve Aksoy’un etkileri rahatlıkla görülür. O, Anadolu’nun farklı doğal verilerinin yapı biçimlenişini etkilediğini bu biçimlenişte ise en önemli verinin iklim olduğu görüşündedir. “Türk evi”nin kuruluş biçimini etkilemiş değişikliklerin ise daha çok odalar ve odalararası ortak alanların (sofa, hayat, avlu) ilişkilerinde görüldüğünü iddia eder:

“Anadolu’da birkaç değişik iklim bölgesi vardır. Bu nedenle, her iklim bölgesindeki Türk evi, kuruluş biçimi açısından değişiklikler gösterir. Ancak bu değişiklikler odalarla, odalararası ortak alanların ilişkileri olarak görülür. Yapılarda, iklim özelliklerine bağlı olarak belirli bir doğrultuda yönelme ya da “toplâna”, yoğunlaşma gibi eğilimler görülür. Yapı içinde yer alan odaların düzeni çevredeki iklim koşullarıyla uyumlu bir biçimdedir. Odalar arasındaki orta alan iyice korunmak amacıyla yapının düzeni gerçekleştirilmiştir.” (Küçükerman, 1985: 196)

Öte yandan Küçükerman’ın Anadolu’daki “Türk evi”nin iklimsel verilere bağlı olarak çözümlemesi için gerekli gördüğü sınıflamalar ve bu sınıflamalara bağlı olarak her bölgenin seçilen örneklerle incelenmesindeki yaklaşımları tamamıyla Aksoy’un yaklaşımlarına bağlı olarak temellendirilmiştir. Küçükerman, Anadolu’yu üç temel bölgeye ayırır ve bu bölgelerin farklı özellikler gösteren konut bölgeleri

²⁷ Aksoy’un 1961 yılında Stuttgart Technische Hochschule’inde, Prof. Rolf Gutbrod yönetiminde hazırladığı doktora çalışması *Mimarlık ve Sanat* dergisinde 1963 yılında yayınlanmıştır. Bkz. Aksoy, 1963: 39-92.

²⁸ Aksoy, 1963: 45-46. Öte yandan Aksoy’un üç iklim bölgesine indirmediği sınıflamasında 1940’lı yıllarda *Arkitekt* dergisinde yayınlanan Devlet konutlar-lojmanları yarışmalarında yer alan üç iklim bölgesine göre yapılmış tip projelerin tesiri olmuş olabilir. Örneğin, 1944 yılında İlköğretim Öğretmenleri Yardım Sandığı tarafından üç tip öğretmen evi yarışması açılmıştır. Proje; sıcak, soğuk ve ılıman iklim olmak üzere üç sınıfa ayrılarak tasarlanmıştır.

²⁹ Aksoy, 1963: 46. Ayrıca Aksoy, üç bölgenin geleneksel evlerini dış görünüşlerine göre gelişim hattının güneydoğu kuzeybatı yönünde olduğunu ve evlerin Mezopotamya, Hitit ve Yunan konut şekillerinin etkileri altında geliştiğini belirtir. Ona göre, bu etkiler Mezopotamya evinin avlulu şeması ve evyan fikrinden kaynaklanan güneydoğu Anadolu avlu ev tipini, Hitit hilani’si veya Yunan megaron’ndaki ön avlunun iç çekilmesi ile orta Anadolu Türk evinin şekillenmesine neden olmuştur. Böylelikle iklim ve topografya özelliklerini takip eden Türk iskân yapısı avlulu ev, açık hayatl ev veya kapalı sofalı ev şeklinde ortaya çıkmıştır. Bkz. Aksoy, 1963: 85.

³⁰ Örneğin, Doğan Kuban, yapı malzemesinin yayılışına göre bölgesel konut tiplerini toprak mimarisi, taş mimarisi ve ağaç mimarisi olarak sınıflandırarak, malzemeye göre yapılan sınıflandırma ile coğrafi bölgelere göre yapılan sınıflandırma arasında paralellikler kurulabileceğini belirtir. Bkz. Kuban, 1970: 75. Bu konuda benzer bir sınıflama çalışması için bkz. Eriç, 1979: 42-45.

³¹ Küçükerman’ın Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nde –Eldem’in de jürisinde olduğu– yeterli çalışmasının genişletilmiş ilk basımı; 1973’de *Anadolu’daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar* adıyla, daha sonra da *Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi* adıyla 1985 yılında yapılmıştır. Bu kitabının ilk iki bölümünde “Türk evi” kavramının kökenleri ve çevresel öğelerin düzenlenmesi üzerinde duran Küçükerman, sonuç bölümüyle beraber doğal etkilerin “Türk evi”nin evrimine etkilerini inceler. O, bu etkileri topografya, iklim ve ekonomik etkiler olmak üzere üç başlıkta ele alır.

olduğunu savunur.³² O, devamında Anadolu'daki "Türk evi"nin oluşum ortamının ise İç Anadolu bölgesi olduğunu belirtir. Ancak etkileşimleri dikkate alan bölgesel sınıflamasına rağmen, Küçükerman Anadolu'daki "Türk evi"nin oluşumunda bölgesel iklim değişikliklerinin etkilerini daha iyi saptayabilmek için bu değişimleri de dikkate alan bir sınıflamanın gerektiği görüşündedir. Küçükerman, iklimsel verilere göre Anadolu'yu temelde beş bölgeye ayırır da, o da Aksoy gibi üç değişik bölge örnekleri üzerinden bu farklılıkları açıklar.³³ Gene bu bölgelerde iklimsel farklılıkların dört türlü yapısal biçimi ortaya çıkardığını vurgular.³⁴ Küçükerman'ın -Eldem'e paralel olarak- çalışmasında üzerinde fazlasıyla durduğu önemli bir konu da "Türk evi"nin yazlık ve kışlık kullanımlarına uygun olarak mekânsal örgütlenişidir. Ona göre, Anadolu'nun bir çok bölgesinde yaz ve kış süresi ayrı ayrı evlerde geçirilse de, her iki biçimdeki evde hem "açık-serin" hem de "kapalı-iyi korunmuş" odalar düzenlenmiştir. O, ayrıca bu odaların bazı tasarım ilkelerine göre şekillendiğini belirtir.³⁵

Kısacası Aksoy'la başlayıp 1970'li yıllarda Küçükerman'la devam eden görüşlerle birçok akademisyen "Türk evi"nin Anadolu'ya özgü karakteristik unsurlarını irdelerken, ortaya çıkan karşıtlıkları iklim ve malzeme gibi faktörlere bağlayarak sınıflama ve tanımlamalar yapmışlardır.³⁶ Öyle ki, bu tutum doğal koşullar ile biçim ilişkisi, özellikle de iklim ile biçim ilişkisi konusunda idealleştirilmiş tanımlara dönüşmüştür. Açıkçası geleneksel ev araştırmalarında, bugün dahi iklim verilerinin genel olarak ortak bir "Türk evi" kavramına uygun bir şekilde, idealleştirilerek kullanılmasının kaynağı, Aksoy ve Küçükerman'ın çalışmalarındadır. Bu idealleştirmeler hem Eldem ve çağdaşlarının tezlerini destekler niteliktedir (sadece bir tek "Türk evi" varlığının bölgelere göre değişme sebebi olarak), hem de "Türk evi"nin karşısında başka adlarla nitelenecek geleneksel evin oluşumundaki fiziksel faktörler olarak, vernakülerin evrensel tanımlamaları gereği olarak kabul edilmiş gözükür.

Dahası, ortak bir "Türk evi" kavramı için sıkça kullanılmış bu tanımlamalar işlerliğini 1970'li yıllarda özellikle -Almanya'daki benzer gelişmelerin etkisiyle-³⁷ artan "köy evleri" ya da "köyde mimari" gibi kırsal konutlar üzerine yapılan araştırmalarda da gösterecektir. Gerçi, bu araştırmaların önemli bir kaynağı da daha öncesinde değindiğimiz Rapoport'un konuyla ilgili çalışması olmuştur. Örneğin, Orhan Özgüner, *Köyde Mimari- Doğu Karadeniz* adlı çalışmasında evlerin plânlamasına tesir eden faktörleri önem derecelerine göre sıralarken, Rapoport'un ana belirleyiciler ve değiştiriciler olarak yaptığı tasnife benzer bir tasnife başvurur. Özgüner'e göre örf, adet, yaşama, kültür gibi ölçülemeyen faktörler esas faktörler olup, onların dışındaki iklim, topografya- manzara, güneş ve malzeme gibi fiziksel faktörler ise ikinci derece önem arz ederler (Özgüner, 1970: 66). Gene o yıllarda, köylerdeki anonim mimarlık örneklerini, *Anonim Mimaride Çeşitlilik* (1968) adlı eserinde inceleyen Necati Şen de daha önce "Türk evi" konusunda iklim ve malzemeye bağlı olarak yapılmış sınıflamaları kullanacaktır (Şen, 1968: 7-21).

³² Küçükerman'a göre, bu üç bölge: 1) Dış etkilere açık olan bölgeler, 2) İç bölgeler, 3) Karışım kuşağı olarak sıralanmaktadır. Bu bölgelerden 'iç bölgeler', dış etkilere en kapalı olan kısımlardır ve Anadolu'daki Türk evinin ağırlık merkezi burasıdır. Dış etkilere açık bölgeler, Anadolu'nun kıyı şeridi ve Asya ile Avrupa bağlantılarının olduğu bölgelerdir. Dış ve iç bölgeler arasında, bu iki bölgeden ortaklaşa etkilenen 'karışım kuşağı' denilen bölge yer almaktadır. Bkz. Küçükerman, 1985: 48-49.

³³ Küçükerman, üç iklim bölgesinin örneklerle incelenmesi gerektiği vurgular ama sadece iki örnek verir. O, ılıman iklim için Bursa'dan, karasal (sert) iklim için ise Kütahya'dan birer örnek seçmiştir. Üçüncü iklim bölgesinin ne olduğu açıklanmamış ve herhangi bir örnek seçilmemiştir. Bkz. Küçükerman, 1985: 196-199.

³⁴ Aksoy'un bölgelere göre taş, kerpiç, ahşap olarak üç gruba ayırdığı yapısal gelenekleri Küçükerman, karma kullanımı da dikkate alarak 4 gruba ayırır. Ona göre Kuzey Anadolu'nun verileri ahşap yapıyı, Orta Anadolu'nun verileri kerpiç ve taş yapıyı, Batı Anadolu'nun verileri, taş yapıyı, Güney Anadolu'nun verileri ise ahşap-taş yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bkz. Küçükerman, 1985: 32.

³⁵ Küçükerman'a göre, "açık serin" korunmuş bir Yaz odası; 1) Yapı içinde serin esintilere açık yön, 2) Yapı içinde üst kat - köşe konumu, 3) İnce, geçirimli duvar, döşeme, tavan kullanımı, 4) Yüksek, geniş ve açık mekânlar, 5) İç-dış ilişkilerinde açıklık amacıyla büyük pencere kullanımı, 6) Uzun süre kullanıldığı için iç düzenlemede özen gibi ilkelere bağlı olarak plânlanırken, "kapalı- iyi korunmuş" Kış odası'nın genel tasarım ilkeleri ise şöyle sıralanmaktadır: 1) Yapı içinde serin esintilere kapalı yön 2) Yapı içinde ara kat - ara oda konumu 3) Kaim, geçirimsiz yapı malzemesi kullanımı 4) Alçak, dar ve kapalı mekanlar 5) İç-dış ilişkilerinde kapalılık amacıyla küçük pencere-pencere kapağı kullanımı 6) İç düzenlemede yalnlık. Bkz. Küçükerman, 1985: 39-42.

³⁶ Örneğin Perihan Gökçe, doktora çalışmasında Aksoy'un iklimle dayalı sınıflamasını esas alarak Anadolu'daki geleneksel evleri üç iklim bölgesinde örnekler. Bkz. Gökçe, 1983: 131-134. Gene, Anadolu'daki Türk, Rum ve Levanten konut mimarilerinin karşılaştırmasını yapan Feyyaz Erpi de bölgesel bir sınıflama yapmasa da yerel mimarilerin oluşumundaki nedenleri üçe ayırır. Ona göre bunlar; 1) malzeme ve yapım teknolojisi, 2) iklim koşulları, 3) toplumun sosyal yapısı ve kültürüdür. Bkz. Erpi, 1991: 73-83.

³⁷ Ceren Sarılioğlu, "Geleneksel Alman Köy Evi"nin korunmasına yönelik Almanya'da yapılan çalışmaların, o yıllarda Türkiye'deki akademik çevrelerce ilgiyle takip edildiğini belirtir. Bkz. Sarılioğlu, 2008: 56.

Yukarıda Anadolu “Türk evi” ve “Türk evi” gibi kavramların açılımlarının iklim ve malzeme gibi fiziksel bileşenlerle tanımlama gayretinin Aksoy ve Küçükerman’ın çalışmalarıyla yeni bir ivme ve boyut kazandığı ve sonraki çalışmaların benzer yöntemleri kullandığı sıkça belirtilmişti. Bu çalışmalardan günümüz araştırmalarında referanslanan birkaç akademik çalışmaya değinmekte fayda var. Küçükerman’ın hemen sonrasında Mine Kazmaoğlu ve Uğur Tanyeli de benzer sınıflamalar ve karşıtlıklarla konuyu ele almışlardır. Yazarlar, “Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar” adlı araştırmalarında ev mimarisinde biçimlenmeyi etkileyen ana unsurun sosyo-kültürel yapı olduğunu, bunun sonucu olarak da iki ana bölge oluştuğunu belirtirler. İki bölgenin kendi içindeki farklılıkları ise fiziksel etkenlerin neden olduğu oluşumlar olarak değerlendirmiştir. Bu bölgeleri ise, “Özgün Anadolu Sentezine Varılan Bölge” ve “Geçiş Alanı Bölgesi” olarak iki bölge olarak sınıflamışlardır.³⁸ Kazmaoğlu ve Tanyeli biçimlendirme açısından iklim koşullarının neden olduğu bazı farklılıkları ise bölgelere göre şöyle açıklarlar:

“Doğu Karadeniz’in çok yağışlı iklim koşulları, dik açılı rasyonel biçimleri zorunlu kılmıştır. Aynı şekilde, soğuk iklim koşullarının da Doğu Anadolu’da böyle bir biçimlendirmeye neden olduğu söylenebilir. Güneydoğu Anadolu’da yazların çok sıcak geçmesi avlulu plân tipinin oluşmasında baş etken sayılabilir. Yine benzer bir biçimde, Ege Kıyı Bölgesinde rasyonel biçimlerin tercih edilme nedeninin de sıcak Akdeniz iklimi olduğu varsayılabilir.” (Kazmaoğlu, Tanyeli, 1979: 34)

Tanyeli ve Kazmaoğlu’nun bu yaklaşımı aslında geleneksel Eldem doktrininden sapmayı da ifade etmektedir, çünkü “Türk evi”nin belli bir yerde doğup, zamanla bölgeler arasında çeşitlilik gösterdiğini değil, her bölgenin kendi yapısını türettiğini ima eder. Ancak bu sorunun “iklimsel faktörlerin” neden olduğu “biçimsel unsurların” ekarte edilmesiyle aşılabileceğini ve “Türk evi” idealinin bu sayede yaşayabileceğini Doğan Kuban göstermiştir. Öte yandan, Kuban’da “Türk evi” konusundaki ilk incelemelerinde karşıtlıkları gene benzer sınıflamalarla vurgulamıştır.³⁹ Onun sınıflamalarının temel gayesi Anadolu’nun bölgelere göre değişen geleneksel konutunun “Türk evi” gibi bir kavramla ele alınmasının zorluğunu kanıtlaya gayretidir ki, kendisi sonraki araştırmalarında bu zorluğu aşmak için biçimsel verilerle evleri *Türk-Hayat*’lı evi olarak adlandırma önerisini yapacaktır (Kuban, 1995: 16-22).

“Mardin ya da Bitlis’in taş mimarisi ile Rize ve Sinop’un ağaç evleri, Orta Anadolu’nun kerpiç yapıları ile yayla kuşağının humuş mimarlığı ve nihayet Güney Batı Anadolu’nun Akdenizli evlerini aynı nitelikte aynı kökenli olarak görmek kolay değildir. Bölgeler arasındaki ilişkilerin varlığını kabul etmek koşuluyla Anadolu’da homojen bir yapı üslubu olmadığı söylenebilir. Anadolu’nun tarih ve kültür dokusu ve bölgesel yapı geleneklerinin farklılıkları düşünülecek olursa, bu sonuç doğaldır.” (Kuban, 1982: 196)

Aslında Kuban’ın “Türk evi”nin biçimsel özelliklerine dayalı ortaklıklar ve farklılıklarla ortaya koyduğu “Anadolu’daki Türk konutunun gerçek temsilcileri” tanımlaması birçok akademisyen tarafından karşılaştırma veya genelleme ifadesi olarak kullanılmıştır.⁴⁰ Nasıl ki, Eldem’in sofaya dayalı tipolojileri herhangi bir şehir özelindeki “Türk evi” örneklerini tipolojik yöntemlerle ele alınma zorunluluğunu ortaya çıkarmış ise, Kuban’ın biçimsel önerisinin de benzer bir etkinliği olmuştur denebilir. Öyle ki, birçok akademisyen ele aldıkları bir Erzurum, bir Kayseri bir Tokat evi için Anadolu Türk Evi İçerisinde (...) Evlerinin Yeri başlığıyla inceleme alanının özgünlüğünü ispatına girişmişlerdir ki, incelenen evler idealleştirilmiş tipoloji veya biçimsel özelliklere uygunluk göstermemiş ise iklim ve malzemenin tesirine müracaat edilerek özel bir “ev tipi”nin varlığından bahsedilir olmuştur (Sakaoğlu, 1978; Sözen, Eruzun, 1992; Ayan, 1997). Örneğin, Haşim Karpuz, *Türk İslâm Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri* adlı çalışmasında geleneksel evler için 1980’li yıllara kadar oluşmuş tipolojik ve biçimsel tanımlamalarla “Anadolu Türk Evi”ni, “Türk evi” başlığı altında ayrı bir başlıkla ele almış gene “Anadolu Türk Evi İçerisinde Erzurum

³⁸ “Osmanlı Anadolu’sunu iki temel bölgeye ayırma olanağına sahibiz. Bu ana belirlemeden sonra, iki bölgenin kendi içindeki farklılıklar da fiziksel etkenlerin neden olduğu oluşumlar olarak değerlendirilecektir. Fiziksel etkenler olarak, iklimsel özellikler ve malzeme temin olanakları göz önünde bulundurulmuştur.” Kazmaoğlu, Tanyeli, 1979, s.33. Benzer bir inceleme için bkz. Sezgin, 1981: 27-30.

³⁹ Kuban, Anadolu’yu konut mimarisi bakımından yedi bölgeye ayırarak, “Anadolu kıyıları ile orta yayla arasında bir ikinci çember gibi dolanan ve Sivas dolaylarından batıya ve iç Ege’den Toroslar’ın kuzey yamaçlarına kadar uzanan ve yer yer diğer bölgelerde ve Balkanlarda görülen humuş yapı tekniğinde, yani taşıyıcı sistemi ağaç, kerpiç dolgulu, zemin katı çokluk taş olan bir yapı tekniği ile inşa edilmiş olan konut mimarisi”nin Anadolu’daki Türk çağı konut kültürünün gerçek temsilcileri olduğunu vurgular. Bkz. Kuban, 1982: 196.

⁴⁰ Bu konuda birçok akademisyenin makale ve bildirileri vardır. Ancak burada hepsini veremeyeceğimizden konuyla ilgili hazırlanan bazı doktora çalışmalarını örnekleyebiliriz. Konuyla ilgili olarak bkz. Turgut 1990; Pilehvarian, 1993; Urfahoğlu, 1995; İncesakal, 1996; Akdemir, 1997; Tosun, 1998; Bekleyen, 1999; Baran, 2000.

Evlerinin Yeri” başlığıyla bölgenin kendine has mekânsal farklılıklar gösteren evlerinin diğer tiplerden farklı bir tip oluşturduğunu vurgulamıştır.⁴¹

Karpuz, mevcut “Türk evi” tiplerinden farklılık gösteren Erzurum evlerinin mekânsal ve yapısal farklılıklarında iklim ve malzeme gibi belirleyicileri dikkate alır. Aslında, onun “iç avlu-tandirevli” diye tariflediği tipte Eldem’in “sofa” tipolojisine karşılık bulma arayışı gizli de olsa hissedilir. Ancak, ona göre malzemeye, iklime göre yapılan sınıflamalarla Anadolu’nun herhangi bölgesindeki geleneksel evleri açıklamak, dahası genellemeler yapmak doğru değildir (Karpuz,1984:5). Aslında bu sadece Karpuz’un içerisine düştüğü bir zorluk değildir. Örneğin, “Türk evi”ni benzer bölgesel ayrımlarla ele almış Doğan Kuban bile kendisinin “Türk Hayat’lı evi” olarak nitelediği evleri iklimsel verilerle açıklamanın pek mümkün olamayacağı görüşündedir. Kuban hem Aksoy’un hem de Küçükerman’ın iklime bağlı açıklama ve sınıflamalarını eleştirecektir.

“Her iki yazar da değişik ev tipolojilerini yerel gelenekler ve iklim koşullarının etkilerine bağlamaktadırlar (...) Oysa Türkiye’deki iklim koşulları “Hayatlı evi” açıklayabilmekten uzaktır. Çünkü Hayatlı Evin biçimlenmesinde iklim ağırlıklı rol oynamamaktadır. Üç iklim bölgesinden sözetmekle birlikte Güneydoğu yöresinin tarihi kökenini ve önemli farklılıklarını gözardı etmekte, Türk evi geleneğini ve uzantısını Türkiye Cumhuriyeti’nin bugünkü sınırları içine kapatmaktadır.” (Kuban, 1995: 41)

3. Değerlendirme ve Sonuç

Sonuç olarak 1950’li yılların sonuna kadar idealleştirmelerle ortak bir “Türk evi” tanımı ortaya çıkabilecek farklılıkları hem iklim ve malzeme gibi bileşenlerle hem de kültürle ilişkilendirmiştir. Öyle ki, bu bileşenlerin yeri ve önceliği değişse de mekânsal ve yapısal farklılıklar bu belirleyicilerle açıklanmıştır. Tabii ki, geleneksel mimarinin bu şartlarla uyum halinde şekillenmediği söylenemez. Zaten sonrasında akademisyenlerce “Osmanlı evi”, “Anadolu evi” gibi farklı adlarla nitelense de aynı fiziksel ve kültürel bileşenler geleneksel evi açıklamak için kullanılmıştır. Ama asıl problem geleneksel evin karakteristik bileşenlerine ait idealleştirmeler ve genellemeler olmuştur. Dahası, İdeal Osmanlı “Türk” evinin haiz olduğu karakteristik unsurlar Anadolu “Türk” evleriyle hem ortaklıklar hem de karşıtlıklar ortaya çıkarmıştır. Kültürel ve fiziksel faktörlere dayalı bu açıklamaların benzer ayrıtımlar içerdiği gözden kaçmaz ama buraya kadar daha çok iklim ve malzeme tesirinin bir karşıtlık ifadesine nasıl dönüştüğü etüt edildi. Bütün bu değerlendirmeler ışığında, “Türk evi” üzerindeki araştırmalarda “Türk evi”nin bölgesel farklılıklarını ortak bir paydada birleştirmeye çalışan “ortaklık” teması bir yandan işlenirken, diğer yandan da bu farklılıklara sürekli yenileri eklenerek mesele daha da karmaşıklaşmıştır. Belki de bu yüzden ortak unsurlar giderek daha soyut dizgelerde aranmaya başlanmıştır denebilir. Öyle ki, akademik çalışmaların çoğu, idealleştirilen “Türk evi”nin basitçe ahşap ağırlıklı, saçaklı ve cumbalı olan konutu çağrıştırmasını, karşıtlığın temeli saymışlardır.⁴² Örneğin Gül Asatekin, “Türk evi Sözcüğünün Düşündürdükleri” adlı makalesinde özellikle malzeme kullanımı ile tipoloji arasındaki ilişkilerin sorgulayan Aksoy (1963), Kuban (1970), Küçükerman (1973), Tanyeli (1978) gibi akademisyenlerin çalışmalarındaki tutum için şu eleştiriyi yapar:

“Ahşap iskelet ve dolgu tekniği kimliğin ana belirleyicisi olarak kabul edilegelmiştir. Hem ana yaşam katının plân tipine hem de bölgesel çeşitliliğe bağlı olarak yapılan tipolojilerin bu malzeme ve tekniği Türk/Anadolu – Türk Evi’nin defacto başlangıç noktası olarak ele almaktadır (...).” (Asatekin, 2001: 188-189)

KAYNAKÇA

⁴¹ “Doğu Anadolu Bölgesi’nin soğuk iklimi, taş malzemenin bolluğu nedeniyle Erzurum’da apayrı bir ev ve plân tipi ortaya çıkmıştır. Diğer bölgelerde açık olan avlu (hayat) burada kapalı olup, zemin kattaki diğer bölümlerin ortak geçiş mekânı durumundadır. Sofanın görevini de avluya bağlı bulunan tandirevi karşılamaktadır (...) İklimin zorunlu bir sonucu olarak tandirevinin önem kazanması, avlunun kapalı bir mekâna dönüşmesine yol açmıştır. Böylece evin zemin katı esas yaşama alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan Erzurum evleri diğer bölgelerdeki evlerimizden farklı “iç avlu-tandirevli” tip olarak tanımladığımız bir plâna sahiptir.” Karpuz, 1984: 5.

⁴² Örneğin Dilay Güney, “Türk evi”nin özsel ve alt katmansal gerçeklikleri başlıklarıyla bu karşıtlıkları ve ortaklıkları değerlendirir. Bkz. Güney, 2003: 96-109.

- AKCAN, Esra (2008). *Çeviride Modern Olan- Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri*, İstanbul: Cogito, Yapı Kredi Yayınları.
- AKDEMİR, M.Zafer (1997). *Batu Karadeniz Bölgesi Yerleşmelerinde Geleneksel Konut Kültürüne Bağlı Biçimsel ve Yapısal Kurgu Özelliklerine Ait Ölçütler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon: KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- AKOK, Mahmut (1951). "Trabzon'un Eski Evleri", *Arkitekt*, S: 5-8, s.103-115.
- AKOK, Mahmut (1953). "Çankırının Eski Evleri", *Arkitekt*, S: 7-8, s.142-153.
- AKSOY, Erdem (1962). "Türk evi-Anadolu evi", *Mimarlık ve Sanat*, S: 6, s.216-217.
- AKSOY, Erdem (1963). "Ortamekân: Türk Sivil Mimarisinde Temel Kuruluş Prensipleri", *Mimarlık ve Sanat*, S: 7-8, s.39-92.
- ARAN, Kemal (2000). *Barınaktan Öte: Anadolu Kır Yapıları*, İstanbul: Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi, Ofset Yapımevi
- AREL, Ayda (1982). *Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar*, İzmir: E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, No: 11.
- ASATEKİN, Gül (2001). ""Türk Evi" Sözcüğünün Düşündürdükleri", *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları I (Mimari ve Mimari Süsleme)*, Ankara: Türk İngiliz Kültür Derneği, Hacettepe Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi, s.187-198.
- AYAN, Yüksel (1997). *Uşak Evleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BARAN, Mine (2000). *Halk Bilimi Bağlamında, Anadolu-Türk Konutunda Mekânsal Oluşumlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- BEKEN, Gazanfer (1949). *Garbi Anadolu Muntıkası Kerpiç Binaları*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- BEKLEYEN, Ayhan (1999). *Eski Diyarbakır Evlerinin Sosyal ve Kültürel Açından İncelenmesi: Fiziksel ve Davranışsal Konular*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon: KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- BEKTAŞ, Cengiz (2007). *Anadolu Evleri Dizisi: Türk Evi*, İstanbul: Bileşim Yayınları.
- BERK, Cemile (1951). *Konya Evleri*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- CELAL, Esad (1928). *Türk San'atı*, İstanbul: Akşam Matbaası, tekrar basım: Cem Yayınevi, 1984.
- ÇAKIROĞLU, Necibe (1952). *Kayseri Evleri*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- ELDEM, Sedad Hakkı (1939). "Milli Mimari Meselesi", *Arkitekt*, S: 9-10, s.220-223.
- ELDEM, Sedad Hakkı (1944a). "17 nci ve 18 inci asırlarda Türk Odası", *Güzel Sanatlar 5*, İstanbul: Maarif Matbaası, s.1-28.
- ELDEM, Sedad Hakkı (1944b). "Boğaziçinde bir yalı", *Arkitekt Dergisi*, Sayı: 7-8, s.106.
- ELDEM, Sedad Hakkı (1948). *Bursa Evleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ELDEM, Sedad Hakkı (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- ELDEM, Sedad Hakkı (1964). "Bursa'da Bazı Sofalar", *Akademi Dergisi*, S: 2, s.3-11.
- ERGİNBAŞ, Doğan (1954). *Diyarbakır Evleri*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- ERİÇ, Murat (1979). "Geleneksel Türk Mimarisinde Malzeme Seçim ve Kullanımı", *Yapı*, S: 33, s.42-45.
- ERPİ, Feyyaz (1991). "Sosyo-Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması üzerine Kıyaslamalı üç örnek: Anadolu'daki Türk, Rum ve Levanten Konut Mimarileri", *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri*, (Konya:5-7 Mart 1990), Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Başkanlığı ve Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü, s. 73-83.
- ESER, Lami (1955). *Kütahya Evleri*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- EVREN, Mesut (1959). *Türk Evinde Çıkma*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- EYÜCE, Ahmet (2005). *Geleneksel Yapılar ve Mekânlar*, İstanbul: Birsen Yayınevi.
- GABRIEL, Albert (1938). "Türk Evi", *Arkitekt Dergisi*, S: 5-6, s.149-154.
- GÖKÇE, Perihan (1983). *Türk Osmanlı-Ahşap Ev Mimarisinin Planimetrik Özelliklerine Uluslararası Çerçeve Bir Bakış*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: MSÜ, Mimarlık Fakültesi.
- GÜNEY, Dilay (2003). *Mimarlık Gerçeklikleri ve Mimarlıkta Zamanın Kavranışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- HAKKI, Sedat (1933). "Amca Hüseyin Paşa Yalısı", *Mimar*, S: 12, s.377-381.
- HOTAN, Harbi (1947). "Erzurum Evleri", *Arkitekt*, S: 1-2, s.27-30.
- İNCESAKAL, Mustafa (1996). *Orta Anadolu Bölgesi Bağ Evlerinin Tasarım ve Yapım İlkeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: MSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- KAFESÇİOĞLU, Ruhi (1949). *Orta Anadolu'da Köy Evlerinin Yapısı*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- KARPUZ, Haşim (1984). *Türk İslam Mimarisinde Erzurum Evleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAZMAOĞLU, Mine; TANYELİ, Uğur (1979). "Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar", *Yapı*, S: 33, s. 29-34.
- KÖMÜRÇÜOĞLU, Eyüp (1950). *Ankara Evleri*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- KUBAN, Doğan (1970). "Türkiye'de Malzeme Koşullarına Bağlı Geleneksel Konut Mimarisi Üzerine Bazı Gözlemler", *Mimarlık Dergisi*, S:1, s.67-75.
- KUBAN, Doğan (1982). "Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler", *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- KUBAN, Doğan (1995). *Türk "Hayat" ılı Evi*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- KURUYAZICI, Hasan (2008). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Mimar. Arif Hikmet Koyunoğlu. Anılar, Yazılar, Mektuplar, Belgeler*, İstanbul: YKY.
- KÜÇÜKERMEN, Önder (1985). *Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- NUREDDİN, İbrahim (1928). "Yeni Ankara'da Eski Türk Evleri", *Yeni Kitap* 9, s.28-32.
- ÖZKAN, Süha; TURAN, M.; ÜSTÜNMKÖK OKAN (1979). "Institutionalized Architecture, Vernacular Architecture and Vernacularism in Historical Perspective", *METU*, S: 2, s.127-156.
- PINON, Pierre (2006). "Albert Gabriel'in Yaşamı ve Yapıtları", *Albert Gabriel (1883-1972) Mimar, Arkeolog, Ressam, Gezgin*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- RAPOPORT, Amos (1969). *House Form and Culture*, London: Prentice-Hall, Inc.
- SAKAOĞLU, Necdet (1978). *Divriği'de Ev Mimarisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SAKIZLI Ohannes (1892). "Fünun-i Nefes Târihi Medhalı", *Mi'mârîk Fenni ve Bunun Evsâf-ı Mahsusası*, İstanbul: Karabet Matbaası, s.100-130.
- SARIALIOĞLU, Ceren (2006). "Bir Tarih Yazım Anomalisi Olarak Türkiye'de Yerel'liğin İnkârı: "Türk Evi"', *1. Türkiye Mimarlık Eleştirileri Örnekleri Seçkisi*, İstanbul: TMMOB İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayını, s.45-57.
- SARIALIOĞLU, Ceren (2008). *Histiyografik Bir Sorunsal Olarak "Türk Evi" 1928-1995*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- SEZGİN, Haluk (1981). "Anadolu Türk Vernaküler Mimarisinin Yayılma ve Etki Alanları", *Akademi Dergisi*, S:10, s.27-30.
- SEZGİN, Haluk (2006). "Yöresel Konut Mimarisi ve Türkiye'deki Örnekleri Hakkında", *Tasarım-Kuram Dergisi*, S: 4, s. 1-19.
- SÖZEN, Metin; ERUZUN, Cengiz (1992). *Anadolu'da Ev ve İnsan*, İstanbul: Emlak Bankası.
- TAUT, Bruno (1938). "Türk Evi, Sinan Ankara", *Her Ay*.
- TOMSU, Leman (1950). *Bursa Evleri*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- TURGUT, Hülya (1990). *Kültür-Davranış-Mekân Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- TOSUN, Vehbi (1998). *Biçim Anlamı İzler: Doğu Karadeniz Bölgesinin Kırsal Alanlarındaki Yöresel Ev ve Yerleşme Biçimlerinin Değişiminin Analizi İçin Kuram ve Yöntem*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon: KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- ULUÇ, Halit (1946). "Güney Anadolu'da Sivil Mimari Etüdleri", *Arkitekt Dergisi*, S: 11-12, s.261-267.
- URFALIOĞLU, Nur (1995). *Antalya, Isparta ve Burdur Evlerinde Cephe Biçimlenişi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.